

УДК 342.4 (477)

*Владислав Леонідович Федоренко,
директор Науково-дослідного центру судової експертизи
з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0001-5902-1226*

*Максим Владиславович Федоренко,
аспірант Гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0003-4392-7124*

ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І СИСТЕМА

Постановка проблеми. У своєму Зверненні з нагоди 26-ї річниці від дня ухвалення Основного Закону Президент України наголосив, що «Конституція, як рентген, показує наші сильні та слабкі сторони. Наші принципи, наші цінності, наші ідеали. Рівень свободи і права, які ми готові захищати. Рівень зрілості й обов'язки, які готові виконувати» [1]. Тим самим глава держави підкреслив, що Конституція України за своєю сутністю є втіленням цінностей, принципів і ідеалів класичного європейського конституціоналізму та традицій і перспектив національного державотворення та правотворення.

Більшість зі згаданих главою держави цінностей і ідеалів, на нашу думку, стосуються саме світоглядних принципів конституційного права, закріплених у Конституції України. Тобто тих принципів (верховенства права, свободи, народовладдя, поваги до прав і свобод людини, ідеологічного плюралізму, представницької демократії, гарантованості місцевого самоврядування та ін.), реалізація яких у повсякденному житті українського суспільства та держави відрізняє світогляд демократичних від авторитарних режимів.

Категорія «принципи конституційного права», з одного боку, є універсальною, узагальнюючою для всіх цінностей і ідеалів конституціоналізму, втілених у конституційній доктрині та конституційно-правовій науці, а також у самому Основному Законі, конституційній правотворчій, правозастосовній і правосудній (юрисдикційній діяльності) та, очевидно, в конституційно-правовій освіті (принцип свободи академічної діяльності та ін.). З іншого боку, ця категорія є однією з найбільш багатозначних і дискусійних у правничій науці та в наукознавстві загалом. Її визначення нерідко обґрунтовуються дослідниками через ототожнення, синонімізацію чи зіставлення з іншими спорідненими, але не завжди тотожними категоріями, такими як: цінності, ідеали, основи, початки, засади, цілі, обов'язкові правила, закони тощо. Нерідко ці слова є перекладом одних і тих же термінів на різні мови.

Аналіз останніх досліджень. Питання принципів права неодноразово досліджувалось у теорії права (М. Колодій [2], С. Погребняк [3] та ін.). Сутність, зміст і система принципів конституційного права здійснювались нами в попередніх дослідженнях [4, с. 40–47]. Поряд із тим ця проблематика залишається малодослідженою в науці конституційного права.

Мета дослідження полягає в формуванні концептуальних положень щодо сутності, змісту та системи принципів конституційного права України.

Основні результати дослідження. Щодо походження принципів конституційного права, то витоки їх генезису сягають прадавніх часів. Вони є похідними від принципів права. Можна зробити припущення, що такі принципи стали першими об'єктивними проявами права з часів його генезису. Вони втілювали морально-етичні та релігійні ідеали додержавного суспільства і стали своєрідним «містком» при переході суспільств від загальносоціальних до правових

норм, які властиві соціально неоднорідному суспільству в період формування перших державних утворень.

Найважливіші морально-етичні та релігійні принципи-правила поведінки у громаді або ж *заповіді*, відомі з Біблії та інших священних книг. Так, Біблія містить такі заповіді: «Не чини перелюбу, Не вбивай, Не кради, Не свідкуй неправдиво, Не пожадай й які інші, вони містяться всі в цьому слові: Люби свого ближнього, як самого себе!» (До римлян: 13.9). Ці *заповіді-принципи* є основою морально-етичних цінностей християнства. Вони мають принциповий, категоричний характер, не містять винятків, як до прикладу, дотримання посту, і не підлягають порушенню за будь-яких життєвих обставин.

Водночас у Стародавньому світі та в період Середньовіччя категорія «принцип», на відміну від самого слова (від лат. *principium* – «початок», «основа»), у її звичному для нас значенні, була маловідомою людству. Ця категорія запроваджується в філософсько-правову науку після виходу роботи Ф. Бекона «Про принципи і початки» (іноді «початки» перекладаються на українську мову як «засади»). У ній учений систематизував принципи пізнання явищ, узагальнюючи чотири різних підходи (думки):

«Перше, – це думка тих, які стверджують, що існує один принцип речей, але різноманітність існуючого зумовлена непостійністю та мінливістю природи цього початку. *Друге*, – це думка тих, які приймають за принцип певну тверду та непорушну субстанцію, але продукують різноманітність існуючих речей із різних величин, конфігурацій і положень цього принципу. Представники *третьої думки* приймають багато принципів речей і пояснюють різноманітність існуючого співвідношенням і змішуванням первинних елементів. Представники ж *четвертої думки* приймають безкінечну, принаймні, величезну кількість принципів, кожному з яких вони приписують специфічну природу та форму, так що представникам цієї думки не доводиться нічого придумувати для пояснення різноманітності речей, оскільки вони цю різноманітність вкладають у самі початки» [5, с. 24–25].

Наведена розлога цитата свідчить про те, що Ф. Бекон, як один із основоположників європейської гуманітарної науки, обґрунтовував під принципами й основами дослідження суспільних явищ і процесів основні способи і підходи пізнання їх сутності, природи. Тобто йдеться про світоглядні методологічні принципи, наріжні положення методології пізнання явищ, процесів і станів буття. При цьому сам Ф. Бекон висловлював прихильність до другої групи прихильників принципу раціонального різноманіття відповідних методів.

На сьогодні в природничих і точних науках під принципом права традиційно розуміють об'єктивно існуючі в природі закони. У соціогуманітарних (суспільних) і юридичних науках категорія «принцип» має різноманітні тлумачення. Під нею розуміють: вічні ідеї, які є продуктом людського мислення; втілені в праві керівні засади; ідеї, що визначають зміст права, специфічне юридичне вираження об'єктивно існуючих економічних і політичних законів суспільного розвитку тощо [4, с. 40].

На формування принципів конституційного права та наукових уявлень про них значно вплинув розвиток і здобутки загальної та галузевої теорії права. Так, Г. Данкварт у середині ХІХ ст. писав, що «слово *«принцип»* чи *«основи»* має чотири специфічно різноманітні значення. *По-перше*, є основою *буття*, що називається *причиною*..., коли йдеться про неорганічну природу. *По-друге*, є основою існування; таке значення слова «основа», коли йдеться про відносини в просторі та часі. *По-третьє*, *основи пізнання*, тобто логічні основи, таке значення слова *основи*, коли мається на увазі узагальнені поняття та виведення з них кінцевих і правильних розумових висновків. Нарешті, *по-четверте*, *основи людської діяльності, тобто мотиви*. Таким чином, є основи фізичні, математичні, логічні та етичні. ... Принципи права тому – тільки мотиви, тобто цілі. Відповідно, розкривати принципи права – значить розкривати *мотиви* чи *цілі* законодавця чи народної волі, що виражається в звичайному праві» [6, с. 1–2].

Очевидно, що твердження Г. Данкварта є актуальним і для конституційного права, з огляду на втілення волі народу безпосередньо, через конституанти чи парламенти при прийнятті конституцій. Поряд із тим у наведеному визначенні бачимо розкриття принципів (основ) через причини, мотиви і цілі, залежно від виду діяльності суб'єкта – від пізнання правової реальності – до здійснення правотворчої діяльності.

Наприкінці XIX ст. – на поч. XX ст. з поширенням конституцій і конституційних актів у державах Європи, Америки і Азії принципи конституційного права стають предметом самостійних наукових досліджень. У цьому сенсі слід згадати роботу В. Орландо «Принципи конституційного права», в якій він фундаментально виклав основи конституційного права, від поняття держави і науки конституційного права – до відносин між державою та індивідом з приводу гарантування конституційних прав останніх [7].

У згаданій роботі В. Орландо не існує спеціального підрозділу, присвяченого безпосередньо принципам конституційного права. Поряд із тим сама структура цього дослідження дає можливість зробити висновок, що під *принципами* він розумів саме *основи* конституційного права як самостійної юридичної науки та практики. Зокрема, В. Орландо комплексно розкриває сутність і зміст ключових для тогочасного конституціоналізму теорій – суверенітету, форм врядування, представницької форми правління та поділу влади [7, с. 31–52], які закріплювалися в найбільш концентрованому вигляді в конституціях Італії та інших держав Європи як ключові принципи.

Принципи конституційного права доволі нечасто, але викладаються в тогочасних навчальних виданнях з державного (конституційного) права. До прикладу, на поч. XX ст. М. Лазаревський досліджував похідні від принципів конституційного права принципи конституційного ладу. «За своєю сутністю принципи конституційного ладу можуть бути зведені до таких трьох основних початків: 1) поділу влади; 2) народного представництва і 3) прав громадянської свободи» [8, с. 4], – писав учений про ключові принципи класичного конституціоналізму.

Відома увага принципам конституційного права приділялась правниками і в колишньому СРСР. Хоча ці дослідження мали специфічний характер. Так, А. Малицький у своїй роботі «Радянська Конституція» (1924 р.) присвятив цілий розділ «Принципи Радянської Конституції», де навів визначення конституційного права, конституції, держави і правової держави, радянської республіки, поділу влади, диктатури пролетаріату, демократії, суверенітету народу, свободи, скасування приватної власності, парламентаризму, управління й самоврядування та ін. [9, с. 1–37]. Таким чином, А. Малицький розкриває принципи радянської конституції через ключові категорії (основи) конституційного права та радянського державного будівництва, хоча категорія «принцип права», «принцип конституційного права» чи «принцип конституції» у цій роботі не наводиться.

Пізніше сумновідомий академік А. Вишинський у своїй роботі з питань теорії держави і права присвятив спеціальний розділ «Тріумф конституційних принципів радянської держави» [10, с. 123–150]. Однак у ньому А. Вишинський, по суті, підмінив універсальні та загальновідомі на Заході принципи конституційного права партійними цінностями і цілями, якими була насичена Конституція СРСР 1936 року і Конституція УРСР 1937 року.

Розробка в повоєнний період проблем загальної та галузевої теорії права сприяла й дослідженням принципів права. Так, Г. Гурвич писав, що «Конституція повідомляє державному праву його наріжні принципи, ті політичні та правові основоположення, на яких будується система державного права» [11, с. 111]. Тобто під принципами Г. Гурвич пропонував розуміти систему політико-правових цілепокладань. Своєю чергою Л. Дембо пропонував вважати принцип права одним із основних (поряд з предметом і методом права) критеріїв розмежування галузей права, оскільки кожній окремій галузі права властиві свої принципи [12, с. 93]. Розвиваючи цю думку, слід зазначити, що схожі принципи права мають різне значення в різних галузях права. Як приклад, можна навести принцип свободи волевиявлення громадян на виборах у конституційному праві та принцип свободи волі сторін при укладенні договору в цивільному праві.

У 80-х роках минулого століття учені активно досліджували принципи наукового мислення. Так, А. Ракітов писав про існування «піраміди принципів» наукового пізнання, вершину якої утворюють філософські принципи, а на нижчих щаблях знаходяться загальнонаукові та галузеві принципи наукового пізнання. Водночас ці принципи, на думку вченого, перманентно змінюються: «змінюються їх склад, їх зміст і місце в системі наукового знання» [13, с. 32]. Таким чином, під принципами наукового пізнання та їх «пірамідою», по суті, обґрунтовувалась система філософських, загальнонаукових і спеціальних галузевих методів пізнання.

Український теоретик права П. Недбайло зазначав, що принципи права, з одного боку, відображають його об'єктивні властивості, зумовлені закономірностями розвитку цього суспільства, всією гамою історично властивих йому інтересів, потреб, суперечностей і компромісів різнома-

нітних класів, груп і прошарків населення. З другого боку, в принципах права втілюється його суб'єктивне сприйняття членами суспільства: їхні моральні та правові погляди, почуття, вимоги, виражені в різних ученнях, теоріях, напрямках праворозуміння. Тому принципи права мають розглядатися з урахуванням як єдності, так і особливостей обох із зазначених сторін, з позицій сформованого в юридичній і філософській науках загального уявлення про об'єктивне і суб'єктивне у праві [14, с. 14].

Поряд із тим не позбавлені сенсу напрацювання радянських теоретиків права щодо сутності та змісту принципів права мали одну ваду – вони нерідко мали схоластичний характер. Водночас в українських конституціях за часів колишнього СРСР закріплювався тоталітарний принцип про «керівну і спрямовуючу роль КПРС», який не мав нічого спільного ні з демократичними цінностями, ні з науковою спадщиною Європи.

Принципи права залишились важливим об'єктом наукових досліджень і в правничій науці незалежної України. Так, «Юридична енциклопедія» витлумачила категорію «принципи права»: 1) Основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо. 2) Внутрішні переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [15, с. 128].

Своєю чергою погоджуємося із Р. Дворкіним, який писав, що термін «принцип» застосовується як такий, що «позначає всю множину тих стандартів, які не є нормами права» [16, с. 45]. Тобто принципи права – це насамперед його цінності, ідеали, до яких прямує право в конкретну історичну епоху в конкретних цивілізаціях. Також слід погодитися з С. Погребняком стосовно того, що принципи права не є вічними вимогами – їх існування зумовлене певним соціально-історичним контекстом [3, с. 26]. Така закономірність існування та дієвості принципів права загалом властива й конституційному праву.

Їх появі передували концепції, теорії та доктрини конституціоналізму, які були лаконічно унормовані в конституціях і конституційних актах і удосконалені за результатами відповідної конституційної правотворчої, правозастосовної та правосудної (юрисдикційної) практики. У конституціях демократичних держав Заходу регулювання суспільних відносин здійснюється не лише шляхом дискретного регулювання конституційних повноважень органів державної влади і конституційних процедур за їх участю, а й чітким формулюванням основоположних цінностей і цілепокладань у реалізації відповідних конституційних ідеалів.

Щодо цього наприкінці ХІХ ст. професор Університету Дж. Гопкінса, у майбутньому – 28-й Президент США В. Вільсон писав про конституційні принципи: «Конституція, сама по собі, не надає завершеної системи управління; вона надає лише первинні вказівки для організації. Вона обґрунтовує основні принципи і лише розвиває їх. Вона встановлює порядок системи управління в її різноманітних проявах: у сфері влади виконавчої, законодавчої та судової» [17, с. 14].

Висновки. Отже, принципи конституційного права України – це система засадничих цінностей і ідеалів, які визначають сутність, зміст, спрямованість і форми розвитку конституціоналізму, Конституції України, конституційно-правового регулювання правотворчої, правозастосовної та правосудної діяльності, а також конституційно-правової науки і освіти.

Принципи конституційного права України мають низку сутнісних ознак, які дають змогу зрозуміти їх юридичні властивості, а саме:

– принципи конституційного права України є узагальненим і концентрованим вираженням конституційних ідеалів, тобто найвищих духовних (ідеологічних) цінностей, досягнення яких є основним стратегічним завданням конституційно-правового регулювання;

– принципи конституційного права України втілюють найважливіші вчення, доктрини, теорії та концепції вітчизняного та зарубіжного конституціоналізму, сформовані в роботах видатних мислителів давнини і сучасності (Т. Гоббс, А. Дайсі, Т. Джеферсона, С. Дністрянського, Дж. Локка, Дж. Міля, Ш. Монтеск'є, Т. Пейна, Ж.-Ж. Руссо та ін.);

– принципи конституційного права України визначають сутність і зміст, мету, цілі, завдання, спрямованість і форми конституційно-правового регулювання, тобто ці принципи є основними соціальними орієнтирами конституційно-правового регулювання;

– принципи конституційного права мають системний характер і утворюють такі групи принципів: а) принципи конституціоналізму та Конституції України (ідеологічні принципи); б) принципи конституційно-правового регулювання правотворчої, правозастосовної та правосудної діяльності (принципи конституційно-правової діяльності); в) принципи науки конституційного права (когнітивно-пізнавальні принципи); г) принципи конституційно-правової освіти (просвітницькі принципи). Нерідко однакові за назвою принципи мають різний зміст у наведених групах. До прикладу, принцип демократії та демократизму різняться за своїм змістом у конституційній доктрині, конституції, основах діяльності конституційних органів влади і конституційно-правовій науці та освіті. Але сутність цього принципу, незважаючи на його інтерпретації, залишається єдиною;

– принципи конституційного права як галузі права також традиційно поділяють на загальні та спеціальні. Загальні принципи конституційного права – це найбільш універсальні цінності та ідеали, завдання та програми цієї галузі права. До них відносять принципи верховенства права, правової держави, свободи, демократизму, непорушності основоположних прав людини, поділу влади і системи балансів між їх гілками, парламентаризму та ін.

Спеціальні принципи конституційного права України – це керівні засади, ідеї, що виражають сутність і зміст окремих основних інститутів цієї галузі права. Ці принципи розвивають і деталізують загальні принципи конституційного права України, спрямовують їх на конкретні групи суспільних відносин. Виходячи зі змісту системи вітчизняного конституційного права та її основних інститутів, слід розрізняти принципи основ конституційного ладу України; конституційно-правового статусу людини, зокрема принцип громадянства; принципи форм безпосередньої демократії; принципи організації та діяльності органів державної влади; принципи місцевого самоврядування; принципи конституційної юстиції; принципи основ національної безпеки та оборони України тощо.

Список використаних джерел

1. Звернення Президента Володимира Зеленського з нагоди Дня Конституції України / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-z-nagodi-dnya-ko-76093>
2. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право, 2008. 240 с.
4. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Том 1. За ред. В. Ф. Погорілка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2006. 544 с.
5. Бэкон Ф. О принципах и началах / пер. с лат. А. Н. Гупермана. Москва: Государств. социально-экономич. изд-во, 1937. 82 с.
6. Данкварт Г. Гражданское право и общественная экономия / пер. Цитовича. Предисл. В. Рошера. Санкт-Петербург: Изд. Зеленского и Любарского, 1866. XVI, 217 с.
7. Орландо В. Принципы конституционного права. Москва: Изд. В. М. Саблина, 1907. VI, 297 с.
8. Лазаревский Н. И. Лекции по русскому государственному праву. Т. I: Конституционное право. Санкт-Петербург: Типогр. С-Птб. Общ. «Слово», 1908. 509 с.
9. Малицкий А. Советская Конституция. Харьков: Путь просвещения, 1924. 208 с.
10. Вышинский А. Я. Вопросы теории государства и права. Москва: Госюриздат, 1949. 423 с.
11. Гурвич Г. С. Некоторые вопросы советского государственного права. Советское государство и право. 1957. № 12. С. 104–112.
12. Дембо Л. И. О принципах построения системы права. *Советское государство и право*. 1956. № 8. С. 92–101.
13. Ракизов А. И. Принципы научного мышления. Москва: Политиздат, 1975. 143 с.
14. Недбайло П. Е. Объективное и субъективное в праве (к итогам дискуссии). *Правоведение*. 1974. № 1. С. 14–25.
15. Юридична енциклопедія: в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5: П–С. Київ: Укр. енцикл., 2003. 536 с.
16. Дворкин Р. О правах всерьез / пер. с англ. Л. Б. Макеева. Москва: РОССПЭН, 2004. 392 с.
17. Вильсон В. Государственный строй Соединенных Штатов / пер. с 20-го изд. под ред. П. П. Гронского и Ф. И. Корсакова, с предисл. М. М. Ковалевского. С.-Петербург: Типогр. А. З. Розена, 1909. VI, 283 с.

References

1. Zvernennyya Prezidenta Volodimira Zelenskogo z nagodi Dnya Konstitutsiyi Ukrayini / Ofitsiyne Internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrayini. [Address of President Volodymyr Zelenskyi on the occasion of the Constitution Day of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennyya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-z-nagodi-dnya-konstitutsiyi> [ukr.].
2. Kolodii, A. M. (1998). Printsipi prava. [Principles of Ukrainian law. Monogr.]. Kyiv: YurinkomInter [ukr.].
3. Pogrebnyak, S. P. (2008). Osnovopolozhni printsipi prava (zmistovna harakteristika) [Fundamental principles of law (content description)]. Harkiv: Pravo [ukr.].
4. Pogorlko, V. F., Fedorenko, V. L. (2006). Konstitutsiyne pravo Ukraini. Akademichniy kurs [Constitutional law of Ukraine. Academic course]. Kyiv: TOV "Vidavnytstvo "Yuridichna dumka" [ukr.].
5. Bekon, F. (1937). O printsipah i nachalah. Per. s latinskogo A. N. Gupermana. [About principles and beginnings. Per. from Latin A. N. Huperman]. Moskva: Gosudarstv. Sotsialno-ekonomich [russ.].
6. Dankvart, G. (1866). Grazhdanskoe pravo i obschestvennaya ekonomiya. Per. Tsitovicha. Predisl. V. Roshera [Civil law and social economy. Per. Tsitovich. Foreword V. Roscher]. Sankt-Peterburg: Izd-e Zelenskogo i Lyubarskogo [russ.].
7. Orlando, V. (1907). Printsipy konstitutsionnogo prava [Principles of constitutional law]. Moskva: Izd-e V. M. Sablina [russ.].
8. Lazarevskiy, N. I. (1908). Lektsii po russkomu gosudarstvennomu pravu. Konstitutsionnoe pravo [Lectures on Russian state law. Volume I. Constitutional law]. S.-Peterburg: Tipogr. Spb. Obsch. «Slovo» [russ.].
9. Malitskiy, A. (1924). Sovetskaya Konstitutsiya [Soviet constitution]. Harkov: Put prosvescheniya [ukr.].
10. Vyishinskiy, A. Ya. (1949). Voprosyi teorii gosudarstva i prava. [Questions of the theory of state and law]. Moskva: Gosyurizdat [russ.].
11. Gurvich, G. S. (1957). Nekotoryye voprosyi sovetskogo gosudarstvennogo prava. Sovetskoe gosudarstvo i pravo. [Some questions of Soviet state law. Soviet state and law].
12. Dembo, L. I. (1956). O printsipah postroeniya sistemyi prava. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. [On the principles of building a system of law. Soviet state and law].
13. Rakitov, A. I. (1975). Printsipy nauchnogo myshleniya. [Principles of scientific thinking]. Moskva: Politizdat. [russ.].
14. Nedbaylo, P. E. (1974). Ob'ektivnoe i sub'ektivnoe v prave (k itogam diskussii). [Objective and subjective in law (to the results of the discussion)]. *Pravovedenie*.
15. Yuridichna entsiklopediya: V 6 t. Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (golova redkol.), [Yuridichna entsiklopediya] (2003). Kyiv: Ukr. entsikl. [ukr.].
16. Dvorkin, R. O. (2004). O pravah vserez. Per. s angl. L. B. Makeeva [Seriously about rights. Per. from English. L. B. Makeeva]. Moskva: ROSSPEN [russ.].
17. Vilson, V. (1909). Gosudarstvenniy stroy Soedinennyih Shtatov. Per. s 20-go izd. pod red. P. P. Gronskogo i F. I. Korsakova, s predisl. M. M. Kovalevskogo [Government structure of the United States. Per. from the 20th ed. ed. P. P. Gronsky and F. I. Korsakov, with preface. M. M. Kovalevsky]. S.-Peterburg: Tipogr. A. Z. Rozena Frantcova [russ.].

Федоренко В. Л., Федоренко М. В. Принципи конституційного права: сутність, зміст і система

Публікація присвячена виявленню сутності та змісту категорії «принцип конституційного права» та виявленню її співвідношення зі спорідненими, але не тотожними категоріями: цінності, ідеали, основи, початки, засади, цілі, обов'язкові правила, закони та ін. Аналізується генезис і розвиток уявлень про принципи конституційного права та їх закріплення в конституціях і конституційних актах.

Здійснюється систематизація основних видів відповідних принципів і їх груп: принципів конституціоналізму та конституційної доктрини, принципів науки і освіти конституційного права, принципів конституції, а також принципів конституційної правотворчої, правозастосовної та правосудної (юрисдикційної) діяльності.

Обґрунтовується положення про те, що сучасні конституції закріплюють у нормах-принципах найбільш важливі цінності конституційного ладу: верховенство права, правову державу, свободу та демократію, непопулістичність основоположних прав людини та ін. Але їх реальне втілення передбачає об'єднання та взаємодію громадянського суспільства з державою.

Ключові слова: принцип, принципи конституційного права, система принципів конституційного права, принцип конституціоналізму, принцип конституції, принципи науки конституційного права.

Fedorenko V. L., Fedorenko M. V. Principles of constitutional law: essence, content and system

The publication is devoted to identifying the essence and content of the category of “principle of constitutional law” and identifying its relationship with related but not identical categories: values, ideals, foundations, principles, objectives, mandatory rules, laws, etc. Genesis and development of ideas about the principles of constitutional law and their consolidation in constitutions and constitutional acts are analyzed.

The systematization of the main types of relevant principles and groups is carried out: principles of constitutionalism and constitutional doctrine, principles of science and education of constitutional law, principles of the constitution, as well as principles of constitutional law-making, law enforcement and justice (jurisdictional) activities.

It is argued that modern constitutions enshrine in the norms-principles the most important values of the constitutional order: the rule of law, rule of law, freedom and democracy, the inviolability of fundamental human rights, etc. But their real embodiment presupposes unification and interaction of civil society with the state.

Key words: principle, principle of constitutional law, system of principles of constitutional law, principle of constitutionalism, principle of the Constitution, principles of the science of constitutional law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-25